

УДК 341.485

Н.В. Дрьоміна-Волок

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК МІЖНАРОДНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ

Сучасне право більшості країн, так само як і міжнародне право, криміналізує будь-які прояви насильницької нетерпимості, як системні, підтримані державною політикою, так і індивідуальні. В ХХІ столітті, в умовах тотальної глобалізації та свободи пересування, від того, чи впроваджено в державі ефективний механізм попередження злочинам на ґрунті ненависті, який би об'єднував суспільні та правові методи, залежить і внутрішня національна безпека країни, і її міжнародний імідж.

Починаючи в кінці 80-х років ХХ в. у західній юриспруденції, соціології і політиці дістала широкого поширення концепція злочинів ненависті (“hate crimes”). Прийнято вважати, що першим, хто виніс на публічну дискусію термін “злочин ненависті”, був американський конгресмен, суддя Джон Коньєрс, на слуханнях Конгресу у 1985 році. В результаті прийнятий Конгресом США у 1990 році “Hate Crime Statistics Act” визначив “злочин ненависті” як будь-яке насильство, що спрямовано на представників груп, об'єднаних певною ідентичністю” [1].

Слід зауважити, що ще раніше за расову дискримінацію та расизм встановила відповідальність Франція, однак її антидискримінаційний закон 1972 року не містить такого поняття, як “hate crimes”. Розуміючи соціо-психологічні коріння проблеми злочинів ненависті, держави почали активно впроваджувати громадські проекти з підвищення толерантності, зокрема Велика Британія, Німеччина [2]. Концепція “hate crimes” стала популярним предметом наукових досліджень – вивченню цієї категорії злочинів присвятили свої праці Дж. Левин, Дж. Макдевит [3], Дж. Джекобс, К. Поттер [4], Ф. Б. Герстенфелд, Д.Р. Грант [5], С. Канин, Д. Фрейсер, Т.С. Кріс [6], Р. Дж. Келли, Дж. Маган [7], Н.Дж. Крессел [8] і багато інших вчених. Завдяки загальному поширенню та підвищенню уваги з боку суспільства до поняття “hate crime”, воно певним чином стало, як пишуть Дж. Джекобс і К. Поттер, “шаблоновою категорією”, що розширила кримінологічний словник і додала новий ракурс дослідженням злочинності [9].

Відомий російський кримінолог Я.И. Гишинский вважає, що сьогодні “відбувається конструювання одного з сучасних різновидів злочинності – злочинів ненависті (“hate crime”), тобто злочинних зазіхань проти “ненависних” меншин. У цьому конструюванні (“Hate crimes as a social construct”) беруть участь ЗМІ та політики, вчені та правоохоронні органи [10].

Поняття та правова характеристика “злочину ненависті” досить дискусійні. Дж. Гудлей пише, що “в Європі не існує уніфікованої дефініції цього феномена, ні в юриспруденції, ні в соціальних науках. Більше того, сам термін – “злочин ненависті” – є відносно новим для багатьох європейських держав, які традиційно розглядають окремі прояви ненависті – антисемітизм, діяльність правих

екстремістів, насильство на расовому ґрунті” [11]. Бюро з демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі у річному звіті за 2006 рік “Злочини на ґрунті ненависті: інциденти та заходи реагування” зазначає: “Злочини, які вчинено на ґрунті ненависті можуть бути визначені як (А) будь-який злочин, зокрема проти життя, здоров’я або приватної власності, об’єкт якого був обраний через дійсний або уявний зв’язок потерпілого з групою, що характеризується спільними ознаками ідентичності, які перелічені у частині (В); (В) група може мати такі спільні ознаки: існуюча або уявна раса, національне або етнічне походження, мова, колір шкіри, релігія, стать, вік, психічні або фізичні особливості, сексуальна орієнтація, або будь-який інший аналогічний фактор” [12].

На сьогодні термін “hate crime” впроваджений у законодавство багатьох країн, його можна розглядати як юридичну кваліфікацію особливого роду злочинів, вчинених під впливом почуття крайньої ворожості, ненависті до осіб іншої раси, національності, віросповідання, етнічного походження, політичних переконань, статі, віку, сексуальної орієнтації або людей з особливими потребами. Така дефініція впроваджена в кримінальне право деяких штатів США і ряду держав Західної та Центральної Європи. Ненависть може виступати як кваліфікуюча ознака спеціального дискримінаційного злочину та/або обтяжуюча обставина (Україна, РФ, США, Великобританія, та ін.).

У тих країнах, що не сприйняли формальну юридичну кваліфікацію дискримінаційних злочинів як “злочинів на ґрунті ненависті”, судова практика бере до уваги наявність мотиву ненависті, що тягне більше суворе покарання навіть під час відсутності формальної юридичної кваліфікації злочину як “злочину на ґрунті ненависті” (Греція, Германія, Швейцарія та ін.) [13].

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості Ради Європи (ЄКРН) у своїй доповіді, оприлюдненої 12 лютого 2008 р., закликає українську владу вдосконалити механізм захисту від дискримінації людей, які проживають в Україні. На думку авторів доповіді, масштаби проблеми не можуть бути об’єктивно визначені через те, що міліція не реєструє окремо злочини расистського характеру. В цілому, органи влади неохоче визнають існування проблеми насильства, яке здійснюється групами скінхедів і яке влада воліє розглядати як спорадичні акти хуліганства. ЄКРН наполегливо рекомендує українським органам влади визнати все більш помітну присутність активних груп скінхедів і неофашистів в Україні. У зв’язку з цим Комісія рекомендує проводити відповідний моніторинг ситуації в тісному співробітництві з неурядовими та громадськими організаціями. Комісія відзначила, що кримінальне законодавство проти злочинів расистського характеру не було вдосконалено і покарання залишилось неадекватним, і відповідно, наполегливо рекомендувала внести зміни в Кримінальний кодекс України, які б більш ефективно сприяли здійсненню справедливого кримінального правосуддя за вчинення дискримінаційних злочинів і розпалення расовій ворожнечі [14].

На наш погляд, слід констатувати необхідність створення соціально-адаптованого та ефективного механізму попередження розвитку дискримінаційного

насилення в Україні, який потребує як змін до існуючого законодавства (зокрема, ч. 3 ст. 67 та ст. 161 КК) і посилення уваги до проблеми з боку правоохоронних органів, так і впровадження соціальних проектів щодо підвищення рівня толерантності й терпимості в суспільстві, взаємодію з міжнародними та національними громадськими організаціями [15]. Проте, жодні зусилля не будуть ефективними, доки не буде політичної волі, доки держава та суспільство не визнають існування цієї жахливої хвороби – дискримінаційного насильства – і голосно не засудять будь-які її прояви.

Расова дискримінація в Україні не має глибинних історичних корінь, але наявність її проявів свідчить про те, що існують глибокі соціальні й психологічні причини, пов'язані з неприйняттям “чужого”, соціальною дезорганізацією, маргіналізацією малозабезпечених шарів населення. Расова нетерпимість в Україні набуває ознак небезпечної соціальної хвороби, імунітет до якої відсутній, і це може привести до її гострої й край небезпечної течії, у зв'язку із чим особливий інтерес і актуальність набуває проблема оптимізації заходів державного, зокрема кримінально-правового, реагування на прояви расової дискримінації.

Сучасне міжнародне право визнає міжнародно-правову заборону расової дискримінації нормою *jus cogens*. Г.Шоу, аналізуючи критерії, за якими певні норми міжнародного права визнаються міжнародним співтовариством імперативними, висловлює думку, що “концепція *jus cogens* базується на визнанні фундаментальних, найголовніших загальнолюдських принципів” [16]. Заборона расової дискримінації набула імперативний статус саме через визнання міжнародною спільнотою дискримінації явищем, що суперечить основним засадам людяності. Зобов'язання дотримуватись цієї норми, відповідно, набули універсальний характер *erga omnes* (“зобов'язання по відношенню до усіх” – лат.) [17]. 1926 року була прийнята Конвенція про рабство, після Другої світової війни було розроблено та прийнято Загальну декларацію прав людини та Міжнародні пакти про громадянські і політичні права та економічні, соціальні та культурні права, а також низку конвенцій, які зобов'язували держави протидіяти всім проявам дискримінації, як системного характеру (геноцид, апартеїд), так і будь-які її одиночні прояви. Виконуючи свої зобов'язання, держави повинні імплементувати міжнародно-правові анти-дискримінаційні норми у своє національне право.

26 лютого 2008 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію про необхідність докласти “глобальних зусиль, спрямованих на повну ліквідацію расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості”. У даній Резолюції, Генеральна Асамблея висловила занепокоєння “ростом насильства на расовому ґрунті та поширенням ксенофобських ідей у багатьох частинах світу, у політичних колах, у сфері суспільної думки й у суспільстві в цілому, у тому числі в результаті діяльності, що відроджується, асоціацій, створених на базі расистської або ксенофобської ідеології...” [18]. Створення ефективного внутрішньодержавного механізму протидії всім злочинам, вчиненим на ґрунті ненависті – це юридичний обов'язок кожного члена міжнародного співтовариства.

Література

1. Hate Crimes Statistics Act of 1990 (28 U.S. Code 534); Див also Hate Crimes Sentencing Enhancement Act 1994 (Section of the Violent Crime Control and Law Enforcement Act, Public Law 103–222).
2. Hate Crime // Papers from the 2006 and 2007 Stockholm Criminology Symposiums. Ed , Joanna Goodey & Kauko Aromaa. – Publication Series. No. 5.
3. Levin J., McDevitt J. Hate crimes: the rising tide of bigotry and bloodshed. – Plenum Press, 1993.
4. Jacobs J. B., Potter K. Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics. – Oxford Press, 2001.
5. Gerstenfeld Ph. B. Grant D. R. Crimes of hate: selected readings. – California Publications, 2003.
6. Faces of hate : hate crime in Australia/ Ed. by Cunneen C., Fraser D., Chris T.S. – Hawkins Press, 1997.
7. Kelly R. J., Maghan J. Hate crime: the global politics of polarization. – Southern Illinois University Press, 1978.
8. Kressel N.J. Mass hate: the global rise of genocide and terror. – Plenum Press, 1996.
9. Jacobs J.B., Potter K. Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics. – P. 3.
10. Гишинский Я.И. Криминология: Теория, история, эмпирическая реальность, социальный контроль / Я.И. Гишинский. – СПб : Питер, 2002. – С. 33; Гишинский Я.И. Девиантология: Социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других “отклонений” / Я.И. Гишинский. – СПб : Юридический центр прес, 2004. – С. 25–26.
11. Hate Crime // Papers from the 2006 and 2007 Stockholm Criminology Symposiums. Ed , Joanna Goodey & Kauko Aromaa. – Publication Series. No. 5.
12. Преступления на почве ненависти в регионе ОБСЕ: инциденты и меры реагирования // Годовой отчет Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ. – Режим доступа : http://www.osce.org/publications/odihr/2007/09/26296_931_ru.pdf. – 2006. – С. 6.
13. 2008 Hate Crime Survey: Framework Of Criminal Law. Human Rights First: 30th Anniversary. – available at: <http://www.humanrightsfirst.org/discrimination/reports.aspx?s=frameworkof-criminallaw&p=index> .
14. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Third report on Ukraine. Adopted on 29 June 2007. – Strasbourg. – 12 February 2008.
15. Malcolm N. Shaw. International Law. 5th edition. – Cambridge University Press, 2003: “The concept of jus cogens is based upon an acceptance of fundamental and superior values”; Див also: M. Cherif Bassiouni. International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes / Law and Contemporary Problems. – Vol. 59. – No.4. – 1997.
16. Barcelona Traction, Light and Power Co. Ltd. (Belg. v. Spain), 1970 I.C.J. 3, 32 (Feb. 5) ; Ian Brownlie. Principles of Public International Law, 5th Edition. – Oxford University Press, 2002.
17. Recommendations for all Governments of the 56 Participating States of the OSCE. Human Rights First: 30th Anniversary. – available at: <http://www.humanrightsfirst.org/discrimination/pages.aspx?id=152>. – 2008.
18. Doc. UN A/RES/62/220.

УДК 347.963(477)

*О.В. Присяжнюк***ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ**

В Україні здійснюються великомасштабні перетворення, спрямовані на зміцнення демократії й створення правової держави. Однією з головних проблем громадянського розвитку є зміцнення законності та правопорядку.

Це висуває на перший план завдання забезпечення законності, захист прав і законних інтересів громадян, верховенство закону. Зростає протидія силам правопорядку.